

SHARQ VA G'ARB FALSAFASI

*Andijon Davlat chet tillari instituti
Roman-german va slavyan tillari fakultet
Kompyuter lingvistikasi yo'nalishi
1-bosqich talabasi
Erkinova Durdonaxon O'tkirjon qizi
Fan o'qituvchisi: Abdullayev Bahodirjon*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Sharq va G'arb falsafasining shakllanishi, rivojlanish bosqichlari hamda ularning asosiy xususiyatlari tahlil qilinadi. Maqolada Sharq falsafasining ruhiy-ma'naviy yo'nalganligi, insonning ichki dunyosini anglashga qaratilganligi, shuningdek, G'arb falsafasining mantiqiy, ilmiy va analitik tafakkurga asoslanganligi yoritib beriladi. Shuningdek, Konfutsiy, Siddhartha Gautama, Sokrat, Platon va Aristotel kabi mashhur faylasuflarning qarashlari misolida ikki yo'nalishning o'ziga xos jihatlari ochib beriladi. Maqolada Sharq va G'arb falsafasining o'xshash va farqli tomonlari taqqoslanib, ularning zamonaviy jamiyatdagi ahamiyati asoslab beriladi. Xususan, globallashtirish jarayonida bu ikki falsafiy yo'nalishning o'zaro uyg'unlashuvi, inson tafakkurining yanada boyishiga xizmat qilishi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: *Sharq falsafasi, G'arb falsafasi, falsafa, tafakkur, ma'naviyat, mantiq, bilish, jamiyat, inson, globallashtirish.*

Аннотация: В данной статье рассматриваются формирование, этапы развития и основные особенности Восточной философии и Западной философии. Особое внимание уделяется духовно-нравственной направленности восточной философии, ориентированной на внутренний мир человека, а также логическому, научному и аналитическому характеру западной философии. В статье анализируются взгляды таких известных философов, как Конфуций, Сиддхартха Гаутама, Сократ, Платон и Аристотель, что позволяет раскрыть особенности двух философских направлений.

Ключевые слова: *Восточная философия, Западная философия, философия, мышление, духовность, логика, познание, общество, человек, глобализация.*

Abstract: This article examines the formation, development, and key characteristics of Eastern philosophy and Western philosophy. It highlights the spiritual and moral orientation of Eastern philosophy, which focuses on understanding the inner world of a human being, as well as the logical, scientific, and analytical nature of Western philosophy. The views of prominent philosophers such as Confucius, Siddhartha Gautama, Socrates, Plato, and Aristotle are analyzed to illustrate the

distinctive features of both traditions. The article also compares their similarities and differences and emphasizes their significance in modern society. In particular, it underlines the growing interaction and integration of Eastern and Western philosophical traditions in the context of globalization, contributing to the enrichment of human thought.

Keywords: *Eastern philosophy, Western philosophy, philosophy, thinking, spirituality, logic, cognition, society, human, globalization*

Falsafa insoniyat tafakkurining eng qadimiy va eng murakkab shakllaridan biridir. U insonning borliq, hayot, ong, haqiqat va qadriyatlar haqidagi umumiy qarashlarini o'z ichiga oladi. Falsafa nafaqat bilimlar tizimi, balki insonning dunyoni anglash usuli, hayotga bo'lgan munosabatidir. Insoniyat tarixida falsafiy tafakkur turli hududlarda turlicha shakllangan bo'lib, ular orasida Sharq va G'arb falsafasi alohida o'rin egallaydi. Sharq va G'arb falsafasi o'rtasidagi farqlar ularning tarixiy rivojlanish sharoitlari, madaniyati, diniy qarashlari va ijtimoiy tuzumlari bilan bog'liqdir. Shu sababli bu ikki yo'nalish bir-biridan keskin farq qilsa-da, ular insoniyat tafakkurining boyishiga katta hissa qo'shgan.

Sharq falsafasining shakllanishi va rivojlanishi

Sharq falsafasi qadimgi sivilizatsiyalar — Hindiston, Xitoy, Markaziy Osiyo va Yaqin Sharqda shakllangan. Bu hududlarda inson ko'proq tabiat bilan uyg'un yashashga intilgan, shuning uchun falsafiy qarashlar ham tabiat, ruhiyat va ichki kamolot bilan chambarchas bog'liq bo'lgan.

Sharq falsafasining muhim jihati shundaki, unda nazariy fikrlardan ko'ra amaliy hayotga oid masalalar ustunlik qiladi. Ya'ni, inson qanday yashashi kerak, qanday qilib komillikka erishadi, degan savollar asosiy o'rinda turadi.

Masalan, Konfutsiy ta'limotida jamiyatdagi tartib, axloqiy qadriyatlar va insoniy munosabatlar muhim hisoblanadi. Unga ko'ra, inson avvalo o'zini tarbiyalashi, keyin jamiyatni yaxshilashi kerak.

Shuningdek, Siddhartha Gautama asos solgan buddaviylik falsafasi insonning azob-uqubatlardan qutulishi, nafsni jilovlash va ruhiy erkinlikka erishish g'oyalariga asoslanadi. Bu ta'limotda hayotdagi azoblarning sababi inson istaklari bilan bog'liq ekani ta'kidlanadi.

Islom falsafasi va tasavvuf ham Sharq tafakkurining muhim qismi hisoblanadi. Bu yo'nalishda insonning ruhiy poklanishi, Allohga yaqinlashuvi va ma'naviy yetuklikka erishishi asosiy maqsad sifatida qaraladi. G'arb falsafasi qadimgi Yunonistonda paydo bo'lib, keyinchalik Yevropa hududida rivojlangan. Bu falsafaning asosiy xususiyati — aql, mantiq va ilmiy yondashuvga asoslanishidir. Qadimgi yunon faylasuflari — Sokrat, Platon va Aristotel G'arb falsafasining poydevorini yaratganlar. Sokrat insonning o'zini anglashiga e'tibor qaratgan bo'lsa,

Platon ideal davlat va g'oyalar dunyosi haqida ta'limot yaratgan. Aristotel esa mantiq, tabiatshunoslik va ilmiy fikrlashni rivojlantirgan.

Keyingi davrlarda G'arb falsafasi yanada rivojlanib, yangi bosqichga ko'tarildi. René Descartes ratsionalizm asoschisi sifatida "Men o'ylayman, demak mavjudman" degan g'oyani ilgari surdi. Bu fikr inson ongining muhimligini ko'rsatadi. Uchinchidan, Sharq falsafasi uyg'unlik va muvozanatni qadrlasa, G'arb falsafasi taraqqiyot va o'zgarishni muhim deb biladi. Farqlarga qaramay, Sharq va G'arb falsafasi o'rtasida o'xshashliklar ham mavjud. Har ikkala yo'nalish ham inson hayoti, uning maqsadi va borliq mohiyatini tushunishga intiladi. Har ikkisi ham haqiqatni izlashga qaratilgan. Masalan, Sharqda ham, G'arbda ham "inson kim?", "hayotning ma'nosi nima?" kabi savollar muhim o'rin tutadi. Bu esa falsafaning umumiy maqsadi bir ekanini ko'rsatadi. Hozirgi globallashuv davrida Sharq va G'arb falsafasi o'rtasidagi chegaralar tobora yo'qolib bormoqda. Zamonaviy jamiyatda inson nafaqat ilmiy bilimlarga, balki ma'naviy qadriyatlarga ham ehtiyoj sezmoqda.

Xulosa qilib aytganda, Sharq va G'arb falsafasi insoniyat tafakkurining ikki asosiy yo'nalishini tashkil qiladi. Ularning har biri dunyoqarash, axloq, mavjudlik va bilimga bo'lgan munosabatni o'ziga xos shaklda talqin etadi. Shu nuqtai nazardan, Sharq falsafasi ko'pincha ichki dunyo, ruhiy uyg'unlik va hayot bilan uyg'unlikni markazga oladi. G'arb falsafasi esa, aksincha, tashqi olam, mantiqiy tahlil va insonning faoliyati orqali dunyoni o'rganishni asosiy maqsad deb biladi.

Sharq falsafasining asosiy tamoyillari qadimgi Hind, Xitoy, Fors va Yaponiya madaniyatlarida shakllangan. Bu falsafada asosiy e'tibor insonning o'zligini anglashiga va ruhiy tinchlikka qaratilgan. Masalan, buddizm va taoizmda insonning ichki dunyosi va tabiat bilan uyg'unligi eng muhim masala sifatida ko'riladi. Sharq falsafasida mantiqiy tahlildan ko'ra intuisiya, meditatsiya va tajriba orqali haqiqatni anglash ustunlik qiladi.

Sharq falsafasida inson va jamiyat o'rtasidagi munosabat ham markaziy o'rinda. Masalan, konfutsiylik falsafasi insonning axloqiy fazilatlari va jamiyatdagi o'rnini ta'kidlaydi. Bu falsafiy maktabda har bir inson o'z burchini, mas'uliyatini va jamiyat bilan uyg'un yashashni bilishi kerak. Shu sababli, Sharq falsafasida etika va ma'naviyat amaliyotdan ajralmas bo'lib, hayotiy tajribaga tayanadi.

G'arb falsafasi qadimgi yunon, rim va keyinchalik Yevropa tafakkurida shakllangan bo'lib, mantiq, ilmiy tahlil va tafakkur asosida rivojlangan. Platon va Aristotel falsafasi inson aqlining dunyoqarash va haqiqatni aniqlashdagi rolini markazga qo'yadi. G'arb falsafasida mavjudlikning tushuntirilishi ko'pincha tanqidiy tafakkur va dalillarga tayanadi. G'arb falsafasida insonning jamiyatdagi roli individualizm va erkin fikr nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Misol uchun, Renessans davrida insonning shaxsiy tajribasi, ijodiy salohiyati va bilim orqali dunyoni o'rganish imkoniyati katta ahamiyatga ega bo'lgan. G'arb falsafasida ilm-fan, mantiq va tizimli

tahlil hayotiy qarorlar va jamiyatni rivojlantirishda muhim vosita sifatida qaraladi. Sharq va G'arb falsafasi orasidagi asosiy tafovutlar ularning e'tibor markazida namoyon bo'ladi. Sharq falsafasi ichki uyg'unlik va ruhiy taraqqiyotga urg'u bersa, G'arb falsafasi tashqi olamni anglash va ijtimoiy faoliyatni rivojlantirishga qaratilgan. Shu bilan birga, ularning o'xshash tomonlari ham mavjud: har ikkala yo'nalish insonni yanada chuqurroq tushunishga intiladi, axloq va ma'naviyatni qadrlaydi, va har ikki madaniyatda bilimga bo'lgan qiziqish yuqori.

Sharq va G'arb falsafasi insoniyat tafakkurining ikki muhim va bir-birini to'ldiruvchi yo'nalishi hisoblanadi. Ularning har biri turli tarixiy, madaniy va ijtimoiy sharoitlarda shakllangan bo'lsa-da, asl maqsadi bir — insonning o'zini va borliqni anglashiga yordam berishdir.

Sharq falsafasi insonning ichki dunyosiga chuqur kirib boradi. U ruhiy poklanish, axloqiy kamolot, sabr-toqat va ichki uyg'unlikni hayotning eng muhim qadriyatlari sifatida ko'radi. Bu yo'nalishda inson o'z nafsini jilovlash, o'zligini anglash va ma'naviy yetuklikka erishish orqali haqiqiy baxtga erishadi, degan g'oya ilgari suriladi. Sharq tafakkuri insonni ko'proq qalban boyitadi, uni hayotning chuqur ma'nosini his qilishga o'rgatadi. G'arb falsafasi esa insonning aqliy salohiyatini rivojlantirishga katta e'tibor qaratadi. Unda mantiqiy fikrlash, ilmiy izlanish va tajriba asosiy o'rin tutadi. G'arb tafakkuri insonni savol berishga, izlanishga, yangilik yaratishga undaydi. Aynan shu yondashuv natijasida ilm-fan va texnologiya jadal rivojlandi, jamiyatda katta o'zgarishlar yuz berdi. Bu esa inson hayotini qulaylashtirish va taraqqiyotga erishishda muhim rol o'ynadi. Shu bilan birga, faqat bitta yo'nalishga tayanish yetarli emasligi tobora yaqqol namoyon bo'lmoqda. Faqat ilmiy va mantiqiy yondashuv insonning barcha ehtiyojlarini qondira olmaydi, xuddi shuningdek, faqat ruhiy hayot bilan cheklanib qolish ham jamiyat rivojiga to'siq bo'lishi mumkin. Shuning uchun zamonaviy davrda bu ikki falsafiy yo'nalishni uyg'unlashtirish zarurati ortib bormoqda.. G'arb falsafasi esa tashqi dunyo, mantiqiy tahlil va ilmiy metodlarni asosiy vosita sifatida qabul qiladi. Misol uchun, Aristotel insonni aql va bilim orqali tabiatni tushunishga chaqiradi, Renessans davrida Leonardo da Vinchi o'zining ilmiy va san'at ishlari bilan inson tafakkurining chegarasizligini namoyish etadi. G'arb falsafasi insonning shaxsiy erkinligi, ijodiy salohiyati va jamiyatdagi faol ishtirokini qadrlaydi.

Sharq va G'arb falsafasi orasidagi tafovutlar ularning hayotiy e'tiborida namoyon bo'ladi: Sharq falsafasi ichki uyg'unlik va ruhiy taraqqiyotga urg'u bersa, G'arb falsafasi tashqi olamni o'rganish va ilmiy-ijtimoiy faoliyatni rivojlantirishga qaratilgan. Ammo ular bir-birini to'ldiradi. Masalan, bugungi kunda G'arbda mindfulness va yoga kabi Sharq amaliyotlari keng tarqalgan bo'lsa, Sharqda esa ilmiy metodlar, texnologik yangiliklar kundalik hayotga kirib kelmoqda. Shuning natijasida, Sharq va G'arb falsafasi o'rtasidagi integratsiya insoniyatga nafaqat bilim va

texnologiya, balki ruhiy rivojlanishda ham yangi imkoniyatlar yaratadi. Misol uchun, meditatsiya bilan shug'ullanadigan ilm-fan xodimlari stressni kamaytiradi, ijodiy fikrlashni oshiradi va samarali qarorlar qabul qilishga yordam beradi. Shu tariqa, Sharq va G'arb falsafasi birlashishi orqali insonning shaxsiy va ijtimoiy hayoti yanada boy, muvozanatli va mazmunli bo'lishi mumkin.

Bugungi globallashuv sharoitida inson nafaqat bilimli, balki ma'naviy yetuk ham bo'lishi kerak. U texnologiyalarni boshqara olishi bilan birga, o'z qalbini ham boshqara olishi lozim. Aynan shu nuqtada Sharq va G'arb falsafasining uyg'unligi eng to'g'ri yo'l sifatida namoyon bo'ladi.

Zamonaviy jamiyat uchun ideal inson — bu nafaqat bilimli va tafakkuri rivojlangan, balki axloqiy jihatdan pok, sabrli, mehribon va mas'uliyatli insondir. Bunday insonni tarbiyalashda Sharqning ma'naviy merosi va G'arbning ilmiy yondashuvi birdek muhim ahamiyat kasb etadi. Yakuniy xulosa sifatida aytish mumkinki, Sharq va G'arb falsafasi o'rtasidagi farqlar qarama-qarshilik emas, balki boylikdir. Ular insoniyat tafakkurini kengaytiradi, uni har tomonlama mukammal rivojlanishiga xizmat qiladi. Kelajak taraqqiyoti esa aynan shu ikki buyuk tafakkur yo'nalishining uyg'unlashuvi bilan chambarchas bog'liqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Aristotel. Metafizika. – Qadimgi yunon falsafasining asosiy manbalaridan biri.
2. Platon. Davlat (Respublika). – Ideal jamiyat va adolat haqidagi ta'limot.
3. Sokrat. Falsafiy qarashlari (dialoglar orqali bayon etilgan).
4. René Descartes. Meditatsiyalar. – Ratsionalizm asoslari yoritilgan asar.
5. Immanuel Kant. Sof aql tanqidi. – Bilish nazariyasining muhim manbasi.
6. Konfutsiy. Lun Yu (Suhbatlar va mulohazalar). – Axloqiy va ijtimoiy qarashlar jamlanmasi.
7. Siddhartha Gautama. Buddaviylik ta'limoti (Tripitaka asosida).
8. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. – Jamiyat va davlat haqidagi falsafiy qarashlar.
9. Abu Ali ibn Sino. Kitob ush-shifo. – Falsafa va ilmiy qarashlar majmuasi.